

فصلنامه علمی-تخصصی

مطالعات تفسیری آلاء الرحمن

گروه علمی-تربیتی تفسیر و علوم قرآن جامعه الزهراء (ع)

دوره دوم * شماره هفتم * بهار ۱۴۰۳

بررسی رویکرد قرآن کریم نسبت به اثرگذاری «امید» در سه حوزه «ایجاد»، «استمرار» و «کیفیت» اعمال

زهرا یاره^۱

حسن صادقی^۲

چکیده

دانشمندان حوزه انسان‌شناسی، امید را یکی از عوامل اساسی در تحول، انگیزش و کنش‌های انسانی می‌دانند. پژوهش حاضر، با تأکید بر اهمیت امید و تأثیر آن بر رفتار فردی و اجتماعی، به بررسی نقش این عنصر بنیادین در سه حوزه «ایجاد»، «استمرار» و «کیفیت» اعمال از منظر قرآن کریم می‌پردازد. پرسش اساسی این تحقیق آن است که قرآن کریم چه رویکردی نسبت به تأثیرگذاری امید در این حوزه‌ها دارد؟ روش این پژوهش، مطالعه تحلیلی و تطبیقی منابع تفسیری و پژوهش‌های پیشین است. نتایج حاصل نشان می‌دهد که ۱. از منظر قرآن کریم، امید تأثیرات مثبت و سازنده‌ای بر رفتار و عملکرد انسان دارد؛ ۲. حوزه تأثیرگذاری امید بر اعمال انسانی را می‌توان در سه بُعد اصلی دسته‌بندی کرد: ایجاد، استمرار و کیفیت اعمال. این تحقیق می‌کوشد با بهره‌گیری از آموزه‌های قرآنی، درک روشن‌تری از جایگاه امید در سازوکارهای رفتاری انسان ارائه دهد.

واژگان کلیدی

استمرار عمل، امید، ایجاد عمل، رویکرد قرآن، کیفیت عمل.

Email: z.yareh1179@yahoo.com.	۱. دانش آموخته، تفسیر و علوم قرآن، جامعه الزهراء (ع) (نویسنده مسئول)
Orcid: 0000-0003-4289-5992	۲. دکترای تخصصی، مدرس سطوح عالی حوزه علمیه، جامعه الزهراء (ع)
تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۲/۱۵	تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۱۲/۱۰
استناددهی: یاره، زهرا؛ صادقی، حسن (۱۴۰۳). «بررسی رویکرد قرآن کریم نسبت به اثرگذاری «امید» در سه حوزه «ایجاد»، «استمرار» و «کیفیت» اعمال»، مطالعات تفسیری آلاء الرحمن، دوره ۲، ش ۷، صفحات ۶۹-۹۸.	

مقدمه

امید، نیرویی بنیادین در زندگی انسان‌هاست که تأثیر عمیقی بر افکار، رفتار و تصمیم‌گیری‌های فردی و اجتماعی دارد. این عنصر انگیزشی، انسان را به سمت تحقق اهداف و آرزوهایش سوق می‌دهد و انرژی لازم برای پیشرفت فردی و توسعه اجتماعی را فراهم می‌آورد. به عبارت دیگر، امیدواری به‌عنوان نیرویی سازنده، افراد را از ناامیدی، رکود و احساس ناامنی دور می‌سازد و آنان را به انجام اعمال نیک و سازنده ترغیب می‌کند. قرآن کریم نیز بارها بر اهمیت امید و امیدواری تأکید کرده و آن را عاملی مؤثر در انجام اعمال خیر معرفی نموده است. در این راستا، در آیه‌ای می‌فرماید: ﴿فَمَنْ كَانَ يَرْجُوا لِقَاءَ رَبِّهِ فَلْيَعْمَلْ عَمَلًا صَالِحًا وَلَا يُشْرِكْ بِعِبَادَةِ رَبِّهِ أَحَدًا﴾؛ پس هر کس به دیدار پروردگارش امید دارد، باید کاری شایسته انجام دهد و هیچ‌کس را در عبادت پروردگارش شریک نکند (کهف: ۱۱۰). در این آیه شریفه، امید به لقای پروردگار به‌عنوان نیروی محرک انسان برای انجام اعمال صالح معرفی شده است.

اهمیت امید تا بدان حد است که اگر در دل مادر امیدی به آینده نباشد، امکان شیر دادن به فرزند فراهم نخواهد شد. پیامبر اکرم ﷺ در حدیثی می‌فرماید: ﴿الْأَمَلُ رَحْمَةٌ لِأُمَّتِي، وَلَوْلَا الْأَمَلُ مَا رَضَعَتْ وَالِدَةٌ وَلَدَهَا، وَلَا عَرَسٌ عَارِسٌ شَجَرًا﴾؛ امید و آرزو، رحمتی برای امت من است و اگر امید نبود، هیچ مادری فرزندش را شیر نمی‌داد و هیچ باغبانی نهالی نمی‌کاشت (حلوانی، ۱۴۰۸: ۲۱).

این حدیث، نقش بی‌بدیل امید در حیات بشری را به‌خوبی نشان می‌دهد و بیانگر آن است که امیدواری نه‌تنها برای بقا و استمرار زندگی ضروری است، بلکه موتور محرک تلاش، پیشرفت و آبادانی جوامع انسانی نیز محسوب می‌شود.

مقام معظم رهبری نیز در قالب تعابیر و جملاتی حکیمانه، از زوال «امید» و «اطمینان» در جوامع کنونی، به‌عنوان یک آسیب مهم اجتماعی یاد نموده؛ و در این راستا چنین فرموده است: «دردی که امروز گریبان جوامع مادی دنیا و تمدن غربی را گرفته است، عدم اطمینان، عدم آرامش، عدم نقطه اتکای روحی، عدم انس و تواصل (و عدم برقراری ارتباط سالم) بین انسان‌ها، احساس غربت و انکسار است» (بیانات مقام معظم رهبری، در دیدار روحانیون و طلاب در

آستانه ماه محرم، ۱۴/۳/۷۴).

با توجه به تاثیر فزاینده عنصر «امید» در «عمل»؛ سؤالات مختلفی مطرح می شود؛ جامع همه آنها این است: رویکرد قرآن کریم نسبت به اثرگذاری امید در سه حوزه «ایجاد»، «استمرار» و «کیفیت» اعمال، چیست؟

آثار امید بر عمل از دیدگاه قرآن، موضوعی است که از دیرباز در حوزه علوم انسانی و اسلامی مورد توجه قرار گرفته است. در این زمینه، پژوهش های متعددی صورت پذیرفته است؛ از جمله می توان به موارد زیر اشاره کرد:

الف) کتابها

۱. کتاب «امید در زندگی از منظر قرآن کریم» نوشته علی اکبر مؤمنی، انتشارات پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی، ۱۳۷۹. نویسنده در این اثر تلاش کرده است با پاسخ گویی و بررسی پرسش هایی همچون «چگونه امیدوار باشیم؟» و «چگونه امیدهای خود را جهت دهی کنیم؟» به یکی از مؤثرترین روش های درمان بیماری های روحی و جسمی، یعنی امید، پردازد. او با استناد به آیات قرآن کریم، نشان می دهد که استوارترین مسیر برای دستیابی به امید، همان راهی است که خداوند به روی انسان ها می گشاید. نویسنده از این طریق به اصلاح و تربیت افراد، خودسازی، تکامل شخصیت و تأمین سلامت روان می پردازد.

۲. کتاب «امید رحمت الهی» اثر حبیب الله فرحزاد، انتشارات نشر عطش، ۱۳۹۳. این اثر شامل نه گفتار است و به مباحثی همچون سرمایه ی امید، بیم و امید، امید و رحمت و دیگر موضوعات مرتبط می پردازد. همچنین، دعا و نام خدا به عنوان سرمایه هایی از امید برای بشر معرفی شده اند.

۳. کتاب «گمشده بشریت، امید (در آیات و روایات)» نوشته زهرا سادات مؤمنی، انتشارات بیکران دانش، ۱۳۹۴.

نویسنده در این کتاب، پس از بیان کلیات، مباحث خود را در دو بخش اصلی «امید» و «ناامیدی» دسته بندی کرده است. در بخش نخست، به بررسی «رویکردهای مختلف انسان نسبت به آینده» و «انواع خوش بینی» پرداخته و عواملی را که موجب ایجاد امید یا تقویت آن

می‌شوند، همراه با آثار و پیامدهای امیدواری و همچنین آرزوهای واهی، مورد تحلیل قرار داده است. در بخش دوم، «انواع ناامیدی» را در دو محور «یأس از مردم» و «یأس از خداوند متعال» بررسی کرده و به واکاوی ابعاد و پیامدهای هر یک پرداخته است.

ب) مقالات

۱. مقاله «امید در آیات قرآن»، نوشته مرتضی مطهری پور و مسعود آذربایجانی، نشریه «مطالعات تفسیری»، شماره ۳۲، سال ۱۳۹۶.

از جمله نتایج این مقاله آن است که در آیات قرآن، هدف نهایی انسان، دستیابی به قرب الهی و مقام خلافت الهی معرفی شده است. بر اساس آموزه‌های اسلامی و آیات قرآن، امید آثار و پیامدهایی همچون تهذیب نفس، افزایش شوق و محبت به خداوند، اصلاح و تربیت اخلاقی، و انجام اعمال نیک به همراه دارد.

۲. مقاله «اثر بخشی آموزش مثبت‌نگری در افزایش امید با تأکید بر قرآن و آموزه‌های اسلامی»، تالیف علی فرنام و محمد حیدری، نشریه «مطالعات روانشناسی بالینی»، شماره ۲۲، ۱۳۹۵.

این پژوهش با هدف بررسی اثر بخشی آموزش مثبت‌نگری مبتنی بر قرآن و آموزه‌های اسلامی بر افزایش امید در کارکنان اداره کل آموزش و پرورش استان سیستان و بلوچستان انجام شده است. یافته‌های تحقیق نشان داد که در مرحله پس‌آزمون، تفاوت معناداری در میزان امید میان گروه آزمایش و گروه کنترل مشاهده شد. همچنین، در مرحله پیگیری، پایداری این اثر تأیید گردید. علاوه بر این، نتایج نشان داد که آموزش گروهی مثبت‌نگری با تأکید بر قرآن و آموزه‌های اسلامی، در مقایسه با گروه کنترل، موجب افزایش سطح امید و زیرمقیاس‌های آن در گروه آزمایش شده است. این تأثیر در مرحله پیگیری نیز پایدار بوده و مورد تأیید قرار گرفته است.

ب) پایان نامه‌ها

۱. پایان نامه «بررسی عمل صالح در حوزه اجتماعی از منظر قرآن کریم و دلالت‌های تربیتی آن»، نوشته رسول شهودی، با راهنمایی استاد ایراندخت فیاض، دانشگاه علامه طباطبائی، دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی، مقطع کارشناسی ارشد، سال ۱۳۹۵.

صاحب این پژوهش اهدافی همچون بررسی مفهوم عمل صالح در قرآن کریم، جایگاه آن

در حوزه اجتماعی از منظر قرآن و تحلیل پیامدهای اجتماعی آن را دنبال کرده است. از جمله نتایج این پژوهش می‌توان به این نکته اشاره کرد که عمل صالح در قرآن به معنای عملی است که مطابق با وحی الهی، عقل سلیم و فطرت پاک باشد. در مقابل، پرهیز از آنچه که وحی، عقل یا فطرت سالم از آن نهی کرده‌اند نیز در زمره عمل صالح قرار می‌گیرد.

۲. پایان‌نامه «تأثیر عمل در سعادت انسان از نظر قرآن»، اثر حسین حسینی زندآبادی، با راهنمایی استاد محمدهادی معرفت، دانشکده اصول الدین، مقطع کارشناسی ارشد، سال ۱۳۷۹. در این پژوهش به این نکته پرداخته شده است که هر مسلمان برای دستیابی به سعادت واقعی، باید مسیر مشخصی را طی کند. پیمودن این راه تنها با خیال‌پردازی و آرزوهای دور و دراز امکان‌پذیر نیست. افرادی که با رفتار و گفتار خود چنین القا می‌کنند که می‌توان بدون تلاش، سختی و مجاهدت به قله سعادت رسید، دچار توهمی نادرست‌اند و در مسیر زندگی با چالش‌های جدی مواجه خواهند شد.

نکته شایان توجه این است که، هرچند پژوهش‌های پیشین به بررسی دو مفهوم اساسی، یعنی امید و عمل، پرداخته‌اند، اما تمرکز آن‌ها عمدتاً بر برخی مباحث پیرامونی این دو، مانند معناشناسی واژه‌ها یا تأثیر امید بر عمل از منظر روان‌شناسی، بوده است. در مقابل، پژوهش حاضر با رویکردی مستقل، نقش امید را از منظر قرآن کریم در سه بُعد: ایجاد، استمرار، و کیفیت عمل بررسی کرده و از این جهت، تمایزی آشکار با مطالعات پیشین دارد.

۱. مفهوم‌شناسی

در این بخش، برای درک بهتر مفاهیم، به بررسی معنا و مفهوم سه واژه‌ی کلیدی: امید، عمل و آثار پرداخته می‌شود.

۱-۱. مفهوم «امید»

واژه‌ی «امید» در فرهنگ‌نامه‌های فارسی، معادل آرزو تعریف شده است (دهخدا، بی تا: ۱۱۴/۱). به بیان دیگر، امید به معنای آرزوی وقوع امری همراه با انتظار تحقق آن به کار می‌رود (عمید، ۱۳۷۸: ۱۴/۱).

واژگان مترادف «امید» در زبان عربی

در زبان عربی، واژگان متعددی مترادف با «امید» محسوب می‌شوند. در اینجا، به شرح سه واژه‌ی پرکاربرد رجا، عسی، و طمع بسنده می‌شود.

اول: مفهوم «رجا»

واژه‌ی رجا در اصل از ماده‌ی رَجُو به معنای امید داشتن مشتق شده است (فراهیدی، ۱۴۱۰: ۱۷۶ / ۶). جمع آن، أَرْجَاء، به معنای اطراف و جوانب چیزی به کار می‌رود (شریعتمداری، بی تا: ۱۴۵ / ۲). رجا به تنهایی بیانگر امید و انتظار مثبت بوده و با شک همراه نیست؛ اما اگر در معنای انتظار و توقع داشتن به کار رود، مفهوم درخواست چیزی که ممکن است رخ دهد را می‌رساند (أبو هلال عسکری، ۱۳۹۵: ۶۷).

دوم: مفهوم «عسی»

یکی از واژه‌های مترادف با «امید»، واژه «عسی» است که فعلی جامد محسوب می‌شود. این واژه در قرآن کریم ۲۸ بار به صورت «عسی» و دو بار به صورت «عَسَيْتُمْ» به کار رفته است. راغب اصفهانی در تعریف این واژه می‌گوید: «عسی» به معنای طمع داشتن و امیدوار شدن است (راغب اصفهانی، ۱۳۶۹: ۵۶۶). زمانی که «عسی» به انسان نسبت داده می‌شود، معنای آن صحیح و در جایگاه مناسب خود قرار دارد و نشان‌دهنده‌ی این است که انسان از عواقب امور آگاه نیست. بنابراین، می‌توان گفت: امید است که فلان کار انجام شود، فلان شخص بیاید، یا به فلان حاجت دست یابم. اما هنگامی که این واژه در ارتباط با خداوند به کار می‌رود، دلالت بر علم مطلق الهی نسبت به عاقبت امور دارد (قرشی بنابی، ۱۳۷۵: ۲۳۸/۴).

خدای متعال در خطاب به رسول اکرم ﷺ می‌فرماید: ﴿فَقَاتِلْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ لَا تُكَلَّفُ إِلَّا نَفْسَكَ وَ حَرِّضَ الْمُؤْمِنِينَ عَسَى اللَّهُ أَنْ يَكُفَّ بَأْسَ الَّذِينَ كَفَرُوا...﴾ در راه خدا پیکار کن! تنها مسئول وظیفه‌ی خود هستی! و مؤمنان را به این کار تشویق نما! امید است که خداوند از شدت قدرت کافران بکاهد (حتی اگر تنها خودت به میدان بروی) ﴿نساء: ۸۴﴾. این آیه نشان می‌دهد که کاربرد «عسی» در مورد خداوند نه به معنای عدم قطعیت، بلکه نشانه‌ای از تحقق قطعی امر الهی است.

مرحوم علامه طباطبائی رحمته الله در این زمینه می‌فرماید:

«واژه عَسَى دلالت بر امید دارد، اما این امید منحصر به گوینده نیست؛ بلکه هم می‌تواند به امید گوینده اشاره داشته باشد، هم به امید مخاطب، و هم به مقامی که در آن، گوینده صرفاً اظهار امید می‌کند، بدون آنکه لزوماً خود نیز در دل امیدوار باشد. بنابراین، هنگامی که این واژه در مورد خداوند به کار می‌رود - که نه دارای دل است و نه عارضه‌ای چون امید به او راه دارد - نباید آن را به معنای امید واقعی تعبیر کرد. از این‌رو، برخلاف نظر برخی مفسران که عَسَى را در کلام الهی به معنای حتم و قطعیت می‌دانند، نیازی به چنین تأویلی نیست» (طباطبائی، ۱۳۷۴: ۵/۳۷).

بر این اساس، به‌کارگیری واژه عَسَى به معنای امید، هم در مورد انسان و هم در مورد خداوند صحیح است و می‌توان آن را در زمینه امید نیز استعمال کرد.

سوم: مفهوم «طمع»

واژه «طمع» در برخی کاربردها به معنای «امید» نیز به کار رفته است. این واژه در اصل به معنای «تمایل نفس به چیزی همراه با آرزوی شدید و آزمندی» است (راغب اصفهانی، ۱۳۶۹: ۵۰۰/۲). در زبان فارسی، طمع معانی متعددی چون «آز، زیاده‌خواهی، حرص، امید، توقع و چشم‌داشت» را در بر می‌گیرد (ر.ک: عمید، بی‌تا: ۱۱۰/۲). بنابراین، از دیدگاه واژه‌شناسی، می‌توان «طمع»، «امید» و «آرزو» را در برخی موارد مترادف دانست و به جای یکدیگر به کار برد.

از منظر اصطلاحی، در علم اخلاق «طمع» به معنای انتظار و توقع داشتن از اموال دیگران تعریف شده است (طریحی، ۱۴۱۶: ۴/۳۷۱). فرد طمع‌کار کسی است که به آنچه خداوند به او روزی کرده، قانع و راضی نیست و همواره در وجود خود احساس کمبود و نقصان می‌کند. در متون روایی، حرص و طمع از ویژگی‌های انسان شقی و بدبخت شمرده شده است (نراقی، ۱۳۴۸: ۴۰۳/۱).

همچنانکه طمع در امور مادی رخ می‌دهد، گاهی ممکن است در امور معنوی هم از فردی، طمع سرزند؛ شاهد بر درستی این سخن اینکه: آیه ﴿وَمَا لَنَا لَا نُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَمَا جَاءَنَا مِنَ الْحَقِّ وَنَطْمَعُ أَنْ يُدْخِلَنَا رَبَّنَا مَعَ الْقَوْمِ الصَّالِحِينَ﴾؛ چرا ما به خدا و آنچه از حق به ما رسیده است، ایمان نیاوریم، در حالی که آرزو داریم پروردگاران ما را در زمره صالحان قرار دهد؟! (مائده: ۸۴)،

بر ویژگی افراد طمع‌کار در حوزه امور معنوی اشاره دارد؛ بنابراین از جهت اصطلاحی، می‌توان امید و طمع را به یک معنا استعمال کرد. با بررسی صورت گرفته مشخص گردید: هرچند در برخی موارد واژه‌های رجا، عسی، و طمع در زبان عربی و واژه امید در زبان فارسی، در برخی موارد، با هم تفاوت جزئی دارند، اما در عین حال، با یکدیگر، مترادف‌اند؛ در نتیجه در مباحث مختلف می‌توانند جایگزین یکدیگر باشند.

۱-۲. مفهوم «عمل»

راغب اصفهانی، در بیان معنای کلمه «عمل» می‌گوید: هر فعلی را که از حیوان سر بزند و از روی قصد و نیت باشد، به آن، «عمل» گویند. پس «عمل»، اخص از «فعل» است؛ زیرا «فعل» گاهی به حیواناتی نسبت داده می‌شود که آن را بدون قصد انجام می‌دهند و گاهی هم «فعل» به جمادات نسبت داده می‌شود. اما به «عمل»، این‌گونه کردارها کمتر نسبت داده می‌شود... (نک: راغب اصفهانی، مفردات، ذیل کلمه «عمل»).

واژه «عمل» در قرآن کریم برای اعمال صالحه (نیک) و سیئه (بد) استعمال شده است؛ البته در خلال آیات شریفه قرآن، به‌طور مسقیم، تعریفی از عمل صالح ارائه نشده است. اما با ارائه مثال‌ها و ویژگی‌هایی برای این عمل، می‌توان به تعریفی از آن پی برد. این نشان می‌دهد عمل صالح به عملی اشاره دارد که با ویژگی‌ها و خصوصیات خاصی از جمله ایمان، خیرخواهی، صداقت، اخلاص و انسان‌مداری همراه است. به عبارت دیگر، عمل صالح عملی است که با انعکاس این ویژگی‌ها و ارزش‌ها، به تحقق اهداف الهی و بهبود جامعه کمک می‌کند.

۲. تأثیر امید بر ایجاد عمل

امید، به‌عنوان یک نیروی روانی و روحی، نقش بسزایی در انگیزش و پویایی انسان‌ها ایفا می‌کند. هنگامی که فرد به آینده امیدوار باشد و به تحقق اهداف و آرزوهای خود ایمان داشته باشد، با انرژی و انگیزه بیشتری تلاش خواهد کرد. به‌بیان دیگر، امید مانند روان‌سازِ موتور تلاش و کوشش، انسان را به حرکت و فعالیت مستمر ترغیب می‌کند. در متون دینی، به‌ویژه در قرآن کریم، امید یکی از عوامل اساسی در ایجاد انگیزه و عمل معرفی شده است. آیات متعددی بر تأثیر امید

در ترغیب انسان‌ها به انجام کارهای نیک و تلاش در جهت دستیابی به اهداف تأکید دارند. این آیات نشان می‌دهند که امید، به‌عنوان یک نیروی محرک قوی، می‌تواند انسان را به‌سوی انجام اعمال صالح و بهبود کیفیت زندگی خود و دیگران هدایت کند.

در این نوشتار، برخی از آیاتی که بر نقش امید در ایجاد عمل و تلاش تأکید دارند، مورد بررسی قرار خواهند گرفت. این آیات نه‌تنها اهمیت امید در زندگی انسان را برجسته می‌سازند، بلکه نشان می‌دهند که چگونه می‌توان با امیدواری و ایمان به آینده، مسیر تحقق اهداف و آرزوها را هموار کرده و به زندگی‌ای معنادار و پربار دست یافت.

۲-۱. رسیدن به موفقیت

اسلام، به‌عنوان دینی که اهمیت ویژه‌ای برای کار، تلاش و پرهیز از بیکاری و سستی قائل است، موفقیت انسان را - چه در بعد دنیوی و چه در بعد اخروی - وابسته به کار و عمل می‌داند (جوادی آملی، ۱۳۸۳: ۱۵۲). قرآن کریم نیز این اصل را تأیید و ترویج کرده است. در آیات متعدد، انسان به تلاش و فعالیت برای دستیابی به سعادت و موفقیت دعوت شده است. یکی از آیات برجسته در این زمینه چنین می‌فرماید: ﴿وَأَنْ لَّيْسَ لِلْإِنْسَانِ إِلَّا مَا سَعَى، وَأَنَّ سَعْيَهُ سَوْفَ يُرَى؛ و این که برای انسان بهره‌ای جز سعی و کوشش او نیست و این که تلاش او به‌زودی دیده خواهد شد، سپس پاداشی کامل به او داده خواهد شد﴾ (نجم: ۴۰-۳۹).

این آیه به‌روشنی بیان می‌کند که موفقیت و پاداش انسان، تنها در گرو سعی و کوشش اوست. از این رو، فرد باید در مسیر تلاش و انجام اعمالی که موجب بهبود وضعیت او می‌شود، گام بردارد؛ چراکه تنها عملکرد و مجاهدت اوست که در سرنوشتش تأثیرگذار خواهد بود.

در این میان، امید نقشی اساسی در ایجاد انگیزه برای تلاش و عمل ایفا می‌کند. امید به موفقیت و بهبود شرایط، انسان را به سمت انجام اعمال مفید و کوشش در جهت تحقق اهدافش سوق می‌دهد. باور به این که تلاش‌های او بی‌ثمر نخواهد ماند و پاداشی شایسته از سوی خداوند دریافت خواهد کرد، نیرویی مضاعف برای انجام اعمال مثبت و سازنده در او ایجاد می‌کند. در حقیقت، امید و اعتقاد به موفقیت، نه‌تنها انسان را به تلاش و کوشش مستمر وامی‌دارد، بلکه او را در مسیر انجام اعمال خیر و ایجاد تحولی مثبت در زندگی هدایت می‌کند. به‌بیان‌دیگر، باور

به ارزش و ثمرات تلاش، فرد را به حرکت، فعالیت و انجام کارهایی که به سعادت و کامیابی او منجر می‌شود، ترغیب خواهد کرد.

یکی از عوامل انگیزه‌بخش برای انسان در مسیر عمل، جلوه‌های دنیوی است که امید به آن‌ها موجب ایجاد حرکت و پویایی می‌شود. در قرآن کریم، مال و فرزندان از جمله این جلوه‌ها معرفی شده‌اند، چنان‌که در آیهی ﴿الْمَالُ وَالْبَنُونَ زِينَةُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَالْبَاقِيَاتُ الصَّالِحَاتُ خَيْرٌ عِنْدَ رَبِّكَ ثَوَابًا وَخَيْرٌ أَمَلًا﴾ (کهف: ۴۶) به این حقیقت اشاره شده است: «مال و فرزند، زینت زندگی دنیاست؛ و باقیات صالحات، پاداشی بهتر نزد پروردگارت دارد و امیدبخش‌تر است».

البته انسان باید درک کند که مال، فرزندان و سایر زینت‌های دنیوی صرفاً سرمایه‌هایی مادی و زودگذر نیستند. حقیقت آن است که سرمایه‌ی حقیقی انسان از رهگذر اعمال و کردار او شکل می‌گیرد. تا زمانی که زنده است، این اعمال همراه او خواهند بود و از وجود او جدایی ناپذیرند. بر همین اساس، تمام اعمال - چه نیک و چه ناپسند - پس از مرگ نیز باقی خواهند ماند و در سرای آخرت، انسان را همراهی خواهند کرد (طباطبایی، ۱۳۹۰: ۴۷/۱۹).

انسان باید آگاه باشد که وجود او حقیقتی تکوینی است که از سوی خداوند به او عطا شده است. او همانند ریسمانی است که از عالم ملکوت تا دنیا امتداد یافته و در فرایند ایجاد این وجود تکوینی، هیچ دخالتی نداشته است. این هستی، موهبتی الهی است که همراه با اختیار و اراده به او ارزانی شده است. از این رو، مسئولیت بهره‌گیری صحیح یا ناصحیح از این موهبت، بر عهده‌ی خود اوست. او می‌تواند با اختیار خود، شخصیت اکتسابی خویش را در هماهنگی با وجود موهبتی‌اش پرورش دهد یا در مسیر ناسازگاری با آن قرار گیرد. موهبت وجود انسان، ذاتاً رو به سوی خداوند دارد، اما شخصیت اکتسابی او بسته به انتخاب‌هایش، می‌تواند هم‌سو یا مغایر با این حقیقت باشد (جوادی آملی، ۱۳۸۶: ۳۱۱).

تصمیم‌ها، انتخاب‌ها و اراده‌ی انسان، تجلی شخصیت اکتسابی او و نشان‌دهنده‌ی کیفیت شکل‌گیری آن است. اگر این انتخاب‌ها در مسیر درست و مطابق با مبانی اعتقادی و اخلاقی باشد، وجود اکتسابی او در هماهنگی با فطرت و سرشت الهی‌اش قرار خواهد گرفت. اما اگر این انتخاب‌ها نادرست و بر خلاف مسیر حق باشد، شخصیت او دچار ناهماهنگی و انحراف

شده و ممکن است مستحق عذاب الهی گردد (همان).

پس برای رسیدن به سعادت در دنیا و آخرت، انسان باید به سمت اعمال خیر و مورد رضایت الهی حرکت کند. اساس سعادت انسان در این دنیا و در آخرت، عمل و کوشش است. همانطور که همه موجودات در جهان در حال حرکت و فعالیت هستند، انسان نیز باید در مسیری قرار بگیرد که به سعادت و رضایت الهی برسد. هرکسی در مدار و مسیر خود در حرکت است و انسان نیز باید در این مسیر حرکت کند تا به سعادت و خوشبختی دست یابد (مطهری، ۱۳۸۸: ۱/۱۶۰).

امید و انتظار انسان از ثمره عمل‌های خود، انگیزه‌ای برای انجام اعمال خیر و کارآمد است. قرآن کریم تأکید دارد که اعمال انسان بر اساس امید او تقدیر می‌شود و او باید با امید به پاداش و برکت اعمال خود، به سمت انجام اعمال خیر و مورد قبول الهی حرکت کند. امید و انتظار انسان، نقش بسیار مهمی در ایجاد اعمال خوب و موفق دارد و این امید و انتظار، انگیزه اصلی او برای انجام اعمال خوب و موثر است.

۲-۲. افزایش اعمال صالح

امید به پاداش، یکی از عوامل مهمی است که انسان را به انجام اعمال شایسته و حرکت در راستای تحقق اهدافش وادار می‌کند؛ و موجب می‌شود تا وی، اعمال خوب و موثری را انجام دهد. بدون امید، انسان نه تنها انگیزه لازم برای انجام اعمال را نخواهد داشت بلکه از انجام وظایف خود نیز شانه خالی می‌کند. به عبارت دیگر، امید نقش اساسی در ایجاد اعمال مثبت و موفق دارد و انسان را به سمت سعادت و پیشرفت هدایت می‌کند.

آیه: ﴿قَالَ وَمَنْ يُفْنِطْ مِنْ رَحْمَةِ رَبِّهِ إِلَّا الضَّالُّونَ﴾ گفت: جز گمراهان، چه کسی از رحمت پروردگارش مأیوس می‌شود؟! (حجر: ۵۶) ناامیدی را از گناهان کبیره و از صفات گمراهان بر شمرده است. کسی که به خداوند امید داشته باشد جهت بهره‌مندی از رحمت الهی انگیزه بیشتری برای ایجاد عمل صالح دارد. همچنین در آیه ﴿لَا تَيَاسُوا مِنْ رَوْحِ اللَّهِ إِنَّهُ لَا يَبْأَسُ مِنْ رَوْحِ اللَّهِ إِلَّا الْقَوْمُ الْكَافِرُونَ﴾ از رحمت خدا مأیوس نشوید؛ که تنها گروه کافران، از رحمت خدا مأیوس می‌شوند (یوسف: ۸۷)؛ ناامیدی از صفات کافران دانسته شده است؛ زیرا ناامیدی

باعث می‌شود: اگر انسان حرکتی کرده و عملی را انجام دهد، دست از آن بکشد.

آیات مذکور تأکید دارند که انسان نباید هرگز از رحمت و بخشش الهی ناامید شود. امید به رحمت الهی، عاملی مهم در ترغیب انسان به انجام اعمال نیک و پیروی از دستورات خداوند است. این آیات همچنین یادآور می‌شوند که نومی‌دی از رحمت الهی، ویژگی افراد کافر و گمراه است، درحالی‌که مؤمنان با تکیه بر ایمان و اعمال صالح، همواره به رحمت و بخشش پروردگار امیدوارند و این امید را انگیزه‌ای برای انجام اعمال نیک و حرکت در مسیر درست قرار می‌دهند. علاوه بر این، خداوند در این آیات تأکید می‌کند که با یادآوری رحمت و ربوبیت او، می‌توان از یأس و ناامیدی رهایی یافت: ﴿رَحْمَةً رَبِّهِ﴾. کسانی که به علم، قدرت و رحمت خداوند ایمان دارند، هرگز دچار یأس نمی‌شوند (قرآنی، ۱۳۸۸: ۴/۴۶۷).

بر این اساس، امید به سعادت دنیوی و اخروی بدون تلاش و کوشش، بی‌ثمر خواهد بود. انسان باید با همت و کوشش در مسیر اهداف خود گام بردارد تا به موفقیت و سعادت حقیقی دست یابد. تنها از طریق انجام اعمال شایسته و پایبندی به اصول اخلاقی است که می‌توان به خوشبختی در دنیا و آخرت دست یافت.

۳-۲. پیشرفت معنوی

از جمله عوامل مهمی که تاثیر بسزایی در ایجاد عمل و پیشرفت دارد، امید به لقای پروردگار است. امید به لقای پروردگار به معنای ایمان و اعتقاد به وجود یک نیروی بزرگ‌تر و مهربان‌تر که همواره ما را هدایت و حمایت می‌کند. این امید می‌تواند انسان را به سوی ارتقاء و پیشرفت روحی و معنوی هدایت کند. در نتیجه با انرژی و انگیزه بیشتری به زندگی خود می‌نگرد و توانایی‌های بیشتری برای رسیدن به اهداف و آرزوهای خود پیدا می‌کند.

علاوه بر اینکه ایمان مورد اشاره، می‌تواند فرد مسلمان را در مواجهه با چالش‌ها و مشکلات زندگی یاری دهد، امید و تسلیم به اراده الهی را حفظ کرده و به دنبال راه‌های صحیح و موثر برای حل مشکلات خود باشد. همانطور که در آیه ﴿مَنْ كَانَ يَرْجُوا لِقَاءَ اللَّهِ فَإِنَّ أَجَلَ اللَّهِ لَآتٍ وَ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ﴾ کسی که امید به لقاء الله دارد زیرا سرآمدی را که خدا تعیین کرده فرامی‌رسد؛ و

او شنوا و داناست!﴾ (عنکبوت: ۵) آمده است. در این آیه به انسان‌ها امید و اعتماد به خداوند القاء می‌شود و انسان را به دوام ایمان و انتظار خیر و برکت از سوی خداوند ترغیب می‌کند. همچنین بر این دلالت دارد که اگر انسان، امید به دیدار با خداوند داشته و به او اعتقاد داشته باشد، خداوند به وقت تعیین شده خود، او را خواهد پذیرفت. علاوه بر این، آیه هشدار می‌دهد؛ کسانی که امید به لقاء خداوند دارند، باید در اطاعت او بکوشند و اعمال خیر انجام دهند. امید به لقاء الهی می‌تواند انگیزه‌ای برای انجام اعمال صالح و پیروی از دستورات الهی باشد.

آیه مذکور می‌تواند مثالی برای پاداش و مجازات در قیامت، مانند زنده شدن و رسیدگی به حساب، باشد. خداوند این حالت را به شکلی توصیف کرده که انسان پس از مدت زمان طولانی، در مقابل خداوند قرار می‌گیرد و خداوند به خوبی اعمال و اعتقادات او را می‌داند. اگر خداوند از اعمال و اعتقادات او راضی و خشنود باشد، با خوشرویی و خوش آمد گویی او را پذیرا می‌کند. اما اگر خداوند از اعمال و اعتقادات او ناراضی و خشمگین باشد، بر عکس آن با او برخورد می‌کند (طبرسی، ۱۴۱۲: ۴/۵۶۲).

در آیه ﴿قُلْ إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ يُوحَىٰ إِلَيَّ أَنَّمَا إِلَهُكُمُ إِلَهُ وَاحِدٌ فَمَن كَانَ يَرْجُوا لِقَاءَ رَبِّهِ فَلْيَعْمَلْ عَمَلًا صَالِحًا وَلَا يُشْرِكْ بِعِبَادَةِ رَبِّهِ أَحَدًا﴾ بگو: «من فقط بشری هستم مثل شما؛ به من وحی می‌شود که تنها معبودتان معبود یگانه است؛ پس هر که به لقای پروردگارش امید دارد، باید کاری شایسته انجام دهد و هیچ کس را در عبادت پروردگارش شریک نکند» (کهف: ۱۱۰) امید داشتن به لقاء الله، زمینه‌ساز انجام عمل صالح است و جمله ﴿فَمَن كَانَ يَرْجُوا لِقَاءَ رَبِّهِ فَلْيَعْمَلْ...﴾ مشتمل بر اجمال دعوت دینی است که همان عمل صالح برای رضای خدای واحد بی‌شریک است، از آنجا که این معنا را متفرع بر رجاء لقاء پروردگار متعال و بازگشت به سوی او کرده است. زیرا اگر حساب و جزائی در کار نباشد، هیچ انگیزه و الزامی نیست که افراد را به پیروی از دین و به دست آوردن اعتقاد و عمل صحیح وادار سازد (طباطبایی، ۱۳۷۴: ۱۳/۵۷).

امید به ملاقات با پروردگار، زمینه‌ساز انجام اعمال صالح است. اگر انسان امیدی به پاداش و مجازات در آخرت نداشته باشد، انگیزه‌ای برای پیروی از دین و انجام اعمال صالح نخواهد داشت. بنابراین، چنین امیدی، انسان را به سمت انجام اعمال صالح و رضایت از خداوند هدایت

می‌کند. از این‌رو، امید به ملاقات با پروردگار، انگیزه‌ای برای انسان برای انجام اعمال صالح فراهم می‌کند. بنابراین هر فردی امید دارد که با خداوند به حالت خوب و خوش ملاقات کند، باید در جهت انجام اعمال صالحه و اطاعت از او تلاش کند. این امید به لقای پروردگار باعث می‌شود، فرد به سمت انجام عمل‌های خیر و رضایت از خداوند هدایت شود. به عبارت دیگر، امید به ملاقات با پروردگار، انسان را به سوی انجام اعمال صالح و رضایت از او سوق می‌دهد.

۳-۳. رسیدن به هدف

یکی دیگر از آثار مهم امید در ایجاد عمل، تکیه بر قدرت الهی است. هنگامی که انسان به قدرت و رحمت الهی امیدوار بوده و اعتقاد داشته باشد که خداوند همواره به سوی خیر و رحمت متمایل است، توانایی بیشتری برای انجام اعمال صالحه و پیروی از دستورات الهی پیدا می‌کند. امید به قدرت الهی، منجر می‌شود، انسان از توانایی و قدرت الهی برای انجام اعمال خیر و ارتقاء روحی خود استفاده کند. او به نیرویی که از دانش و توانایی انسان بیشتر بیرون می‌رود، به خداوند تکیه می‌کند و امیدوار است با رحمت و رضایت الهی، به اهداف خود دست می‌یابد.

قرآن کریم به داستان حضرت یعقوب علیه السلام اشاره کرده است که با استفاده از نیروی امید، فرزندان خود را به حرکت و انجام کار تشویق می‌کرد و ناامیدی را از ویژگی‌های کافران می‌دانست، چنان‌که خداوند به نقل از وی چنین می‌فرماید: ﴿يَا بَنِي إِدْهَبُوا فَتَحَسَّسُوا مِنْ يُوسُفَ وَأَخِيهِ وَلَا تَيَاسُّوا مِنْ رَوْحِ اللَّهِ إِنَّهُ لَا يَبِئْسُ مِنْ رَوْحِ اللَّهِ إِلَّا الْقَوْمُ الْكَافِرُونَ؛ پسرانم! بروید و از یوسف و برادرش جستجو کنید؛ و از رحمت خدا مأیوس نشوید؛ که تنها گروه کافران، از رحمت خدا مأیوس می‌شوند﴾ (یوسف: ۸۷). هرچند شان نزول آیه در مورد داستان حضرت یوسف علیه السلام است که در آن اشاره به توصیه حضرت یعقوب علیه السلام به فرزندان خود می‌کند که در زمان قحطی، هرگز نباید ناامید شوند و از تلاش برای تهیه آذوقه و رفتن به مصر دست بردارند. به آن‌ها یادآوری می‌کند با تکیه بر قدرت بی‌نهایت خداوند، جایی برای ناامیدی در زندگی وجود ندارد. انسان با اعتماد به قدرت لایزال الهی، امید و انگیزه‌ای پیدا می‌کند که به سوی خیر و رشد شخصی حرکت کند، زیرا خود را متصل به منبع قدرتمند و بی‌نهایت می‌بیند. این توصیه می‌تواند به‌عنوان یک

قانون کلی در زندگی هر فردی قرار گیرد که باور به قدرت و رحمت الهی، امید و انگیزه را برای پیشرفت و انجام اعمال صالح فراهم می‌کند.

از سوی دیگر چون برادران یوسف علیهم‌السلام تا حدودی اطمینان داشتند که یوسفی در کار نمانده، از این توصیه و تاکید پدر تعجب می‌کردند، یعقوب علیه‌السلام به آنها گوشزد کرد «از رحمت الهی هیچگاه مایوس نشوید» که خداوند بر همه چیز قادر است و هیچ مشکل یا سختی نمی‌تواند مقابل قدرت او قرار گیرد. تنها کسانی که از قدرت خداوند بی‌خبراند و از رحمت او مایوس می‌شوند، افراد کافری‌اند که ایمان به وجود و قدرت الهی ندارند. از این‌رو، اعتماد به خداوند و بی‌نهایت بودن قدرت او، می‌تواند منبع امید و انگیزه برای پیشرفت و رسیدن به موفقیت در زندگی باشد (مکارم شیرازی، ۱۳۸۷: ۷۵/۱۰).

امید به رحمت الهی، به فرد انگیزه می‌دهد تا به سوی اهداف خود پیش برود و تلاش کند تا به اوصاف الهی نزدیک‌تر شود. با ایجاد این امید، فرد احساس می‌کند رحمت الهی همواره در دسترس است و این احساس او را به سمت انجام اعمال خیر و پیروی از دستورات الهی سوق می‌دهد. به عبارت دیگر، امید به رحمت الهی می‌تواند به‌عنوان یک راهنمای انگیزشی برای انسان‌ها عمل کند تا در مسیری که به سوی رضایت و خوشنودی الهی است، پیش بروند. این امید، انسان را از انجام اعمال منفی و خلاف اخلاقی باز دارد و او را به سوی انجام اعمال خیر و پرهیز از گناهان هدایت می‌کند. از این‌رو، امید به رحمت الهی می‌تواند به‌عنوان یک منبع انگیزه و اراده برای پیروی از اوصاف الهی و رشد روحی و معنوی فرد عمل کند.

۳. تاثیر امید بر استمرار عمل

یکی از نتایج تاثیر امید به پاداش، استمرار در انجام کارهای صالح است. زیرا انسانی که با ایمان به خدا عمل می‌کند، به دنبال پاداش‌های الهی است و به همین دلیل، با اتقان و استواری کار می‌کند. او به دنبال امید به پاداش‌های الهی است، و در ادامه کار تلاش می‌کند و به استمرار عمل خود اهمیت می‌دهد. اما اگر انگیزه انسان در انجام کار، سودجویی و تظاهر باشد، تنها به دنبال رسیدن به هدف مادی خود است و پس از رسیدن به آن، کار خود را ترک می‌کند. از آیات قرآنی که به تاثیر امید بر استمرار عمل اشاره دارند، می‌توان به آیاتی متنوعی اشاره نمود؛ از جمله آیات:

۳-۱. بهبود آینده

امید به آینده بهتر، انسان را ترغیب می‌کند تا با راحتی، سختی‌های زندگی را پشت سر بگذارد و در مسیر زندگی با استقامت و انگیزه به اعمال خود ادامه دهد. این امید، انسان را به سمت پیشرفت و کمال هدایت می‌کند و باعث می‌شود در برابر موانع و چالش‌های زندگی، استقامت و استمرار نشان دهد. امید به آینده، نه تنها انگیزه انسان را برای انجام اعمال خیر و نیکی تقویت می‌کند بلکه او را به ادامه دادن این اعمال و تلاش برای بهبود و پیشرفت بیشتر ترغیب می‌کند. از این‌رو، امید به آینده می‌تواند به‌عنوان یکی از آثار مهم امید در حفظ و استمرار عمل؛ مورد توجه قرار گیرد.

آیه ﴿وَلَا تَهِنُوا فِي ابْتِغَاءِ الْقَوْمِ إِنْ تَكُونُوا تَأْلَمُونَ فَإِنَّهُمْ يَأْلَمُونَ كَمَا تَأْلَمُونَ وَتَرْجُونَ مِنَ اللَّهِ مَا لَا يَرْجُونَ وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا﴾ و در راه تعقیب دشمن، سست نشوید! (زیرا) اگر شما درد و رنج می‌بینید، آن‌ها نیز همانند شما درد و رنج می‌بینند؛ ولی شما امیدی از خدا دارید که آن‌ها ندارند؛ و خداوند، دانا و حکیم است ﴿(نساء: ۱۰۴) اشاره به همین مطلب دارد، هنگامی که دو گروه از افراد، یک گروه از مومنان و یک گروه از کفار، در مواجهه با یکدیگر قرار می‌گیرند، هر دو گروه به نوعی از این وضعیت ناراحت می‌شوند. مومنان از دیدار کفار ناراحت‌اند، کفار نیز از دیدار مومنان ناراحت می‌شوند. از این‌رو، وضعیت مومنان نه برتر از کفار است و نه بدتر از آن‌ها، اما مومنان یک برتری ویژه دارند آن هم امید به پیروزی و آموزش از سوی پروردگار متعال است. زیرا خداوند حافظ و نگهبان مومنان و همیشه در کنار آنهاست. از طرف دیگر، دشمنان این امید و اعتماد به آموزش و رحمت خدا را ندارند، به همین دلیل انگیزه کافی برای ادامه عمل خیر و نیکی را ندارند. از این‌رو، مومنان با امید به پشتیبانی خداوند و امید به آموزش او، انگیزه بیشتری برای ادامه اعمال خیر و نیکی دارند و از این امر برای استمرار در راه خداوندی خود بهره می‌برند (رک: قرشی بنابی، ۱۳۷۵: ۲/۴۴۲).

از این آیه به دست می‌آید:

شان نزول آیه، به ما می‌آموزد: مسلمانان باید در مواجهه با دشمنان اسلام، دارای یک روحیه تهاجمی و قدرتمند باشند؛ زیرا از نظر روانی اثر فوق‌العاده‌ای در سرکوبی دشمن دارد. قرآن، ضمن مقایسه درد و رنج‌های مسلمانان با دشمنان، به آنان انگیزه می‌دهد در مقابل مشکلات و

تهدیدها، مقاومت کنند. امید، به‌عنوان ابزار اصلی و قوی روحیه رزمندگان، ضروری است و افراد ناامید در برابر چالش‌ها نمی‌توانند مقاومت کنند و به سرعت شکست می‌خورند. آیه مسلمانان را به تمرکز بر امید به پیروزی، سعادت، امدادهای الهی و پاداش‌های معنوی هدایت می‌کند. امید به این موارد، مسلمانان را به پیروزی و موفقیت در راه خداوند تشویق می‌کند (رضایی اصفهانی، ۱۳۸۷: ۴/۲۷۹)؛

آیه متذکر می‌شود: انسان در هنگام روبرو شدن با مشکلات و موانع در راه خواسته‌ها و اهداف خود، نباید از امید و اعتماد به فضل و رحمت الهی دست بکشد. باید به یاد داشته باشد؛ همه در راه پیشرفت و تحقق آرزوها، با موانع و چالش‌هایی روبرو می‌روند اما اگر از امید و اعتماد به خداوند یاری بگیرد، می‌تواند با انگیزه و اصرار بیشتری به پیشروی خود ادامه دهید؛ به سخن دیگر: امید به فضل و رحمت الهی می‌تواند به انسان انرژی و انگیزه لازم برای مقابله با مشکلات و پیشبرد اهداف ببخشد. می‌تواند او را از ترس و ناامیدی نجات دهد، به سوی رسیدن به آرزوها و برآورده شدن اهداف هدایت کند. به عبارت دیگر، امید به فضل الهی می‌تواند به‌عنوان یک نیروی محرکه برای پیشبرد و پیوستگی در تلاش‌ها و کوشش‌ها عمل کند. همچنین می‌تواند انسان را از احساس تنهایی و ناکامی نجات دهد به سوی خوشبختی و رضایت از خداوند هدایت کند.

۳-۲. پیشروی به سمت هدف

یکی از اهداف انسان در دنیا این است که به دنبال تأمین نیازهای مادی خود باشد و برای این منظور، از منابع و زمینه‌های موجود در دنیا استفاده می‌کند. از سوی دیگر، در قرآن کریم و تعالیم انبیاء، تأکید شده است؛ انسان باید در دنیا اعمال صالح انجام دهد و به وظایف دینی خود عمل کند تا برای زندگی آخرتی خود آماده شود. انسان باید در دنیا از فرصت‌ها و امکانات موجود برای کسب ثواب و پاداش آخرتی استفاده کند و از این طریق، ساز و برگ زندگی معنوی خود را در دنیا تهیه کند. بنابراین، انسان باید در دنیا به دنبال تأمین نیازهای مادی خود بوده و در کنار آن، به اعمال صالح و انجام وظایف دینی خود توجه کند تا برای زندگی آخرتی خود آماده شود. این دو زندگی به‌طور همزمان و هماهنگ باید در نظر گرفته شوند تا انسان به دوزندگی کامل و موفقیت‌آمیز دست یابد.

در آیه ﴿يَا أَيُّهَا الْإِنْسَانُ إِنَّكَ كَادِحٌ إِلَىٰ رَبِّكَ كَدْحًا فَمُلَاقِيهٖ﴾ ای انسان! تو با تلاش و رنج به سوی پروردگارت می‌روی و او را ملاقات خواهی کرد! ﴿انشقاق: ۶﴾. به انسان تذکر داده می‌شود: باید در زندگی خود، با تلاش و تحمل رنج، به سوی پروردگارش حرکت کند. با ایمان و استقامت می‌تواند این مشکلات را پشت سر بگذارد. از این‌رو، اهمیت و ارزش تلاش و کوشش در راه پیشرفت و پیوستن به خداوند متعال را به انسان تذکر می‌دهد.

علامه طبرسی رحمته الله گوید: «قول خدا ﴿يَا أَيُّهَا الْإِنْسَانُ﴾ به تمام مکلفین خطاب دارد. خداوند به انسان‌ها می‌فرماید: «ای انسان تو عمل را با زحمت و دشواری انجام می‌دهی برای اینکه آن را به سوی خدا حمل کنی و به حقّ تعالی برسانی» (طبرسی، ۱۳۷۲: ۲۶/۳۹۵).

این نداء به انسان هشدار می‌دهد باید بیدار و هوشیار باشد و به منتهای مسیری که در تلاش و کوشش خود در پیش دارد توجه کند.

اصطلاح «کدح» به معنای کوشش مستمر، مؤثر و استفاده از تمامی قدرت‌های ذهنی و بدنی برای رسیدن به هدف یا فرار از امور ناپسند است. زیرا منشأ، انگیزه‌ها و هدف‌های انسانی محدود به نیازهای بدنی و غریزه‌های حیوانی نیست، هرگز از رنج و کوشش فرار نمی‌کند. کوشش انسان از نیازهای بدنی و غریزه‌های حیوانی و عوامل وارثی شروع می‌شود، سپس از ادراکات ذهنی و فطری بیدار می‌شود و از این تلاش‌ها و تضادهای درونی دریافت‌ها و اعمالی برمی‌آید، هر دریافتی راهی جدید باز می‌کند و هر کوشش مستمری روش و خوبی را تثبیت می‌کند و همه آن‌ها قوا و استعدادها را به فعلیت می‌رسانند و آن‌ها را بروز می‌دهند (امین، بی‌تا: ۷۱/۹).

آیه مذکور بیان می‌کند: انسان باید با ایمان و امید به پروردگارش، به سوی رشد و پیشرفت روحی و اخلاقی حرکت کند. این حرکت باید به صورت پیوسته و مداوم باشد و از عمق قلب و با ایمان صادق انجام شود. امید به دیدار با پروردگار و بهبود روحی و اخلاقی، می‌تواند انسان را به ادامه دادن تلاش‌ها و پیگیری اهدافش تشویق کند. امید به پروردگار می‌تواند به‌عنوان یک نیروی محرکه برای انسان عمل کند و او را به سوی رشد و پیشرفت روحی و اخلاقی هدایت کند. از این‌رو، استمرار عمل از آثار امید بر عمل است و امید به دیدار با پروردگار می‌تواند انسان را به سوی ارتقاء و پیشرفت روحی و اخلاقی هدایت کند.

۳-۳. استمرار زندگی سالم

کسانی که به راستی و ایمان در دنیا عمل می‌کنند، این دنیا می‌تواند خانه‌ای بهشتی باشد که در آن به کسب رحمت خدا می‌پردازند. در این دنیا اولیای الهی تجارت می‌کنند و سود آن‌ها بهشت است. هیچ تجارتی نمی‌تواند با ارزش و سودی مانند پاداش الهی باشد. انسان برای داشتن یک زندگی پاک و سالم باید مانند یک پلی فکر کند که باید از آن عبور کند و به مقصد نهایی برسد. بنابراین، او باید آنچه که برای پیشرفت نیاز دارد را با خود ببرد و بقیه را پشت سر بگذارد و آنچه را که با خود برداشته، به عنوان توشه راه خود قرار دهد. انسان بیهوده خلق نشده و بعد از خلق نیز بی‌هدف رها نشده است؛ در مسیر او، راهنمای‌هایی قرار داده شده تا انسان بتواند با راهنمایی آنان این مسیر را به سلامت طی کند. چنان‌که آیه ﴿أَيَحْسَبُ الْإِنْسَانُ أَنْ يُتْرَكَ سُدًى؛ آیا انسان گمان می‌کند بی‌هدف رها می‌شود؟﴾ (انشقاق: ۶) بر این نکته تصریح دارد که: خداوند انسان را بی‌هدف رها نمی‌کند.

اگر یک فرد عادی بدون هدف و مقصد، یک ساختمان کوچک بسازد، ممکن است او را انتقاد کنند و در عقلانیت او شک کنند؛ پس چگونه می‌توان انتظار داشت که: خداوند حکیم، آفرینش‌های بی‌هدفی داشته باشد؟ اگر هدف زندگی ما فقط چند روز در دنیا باشد که پر از درد و رنج است، این نمی‌تواند توجیهی برای آفرینش بزرگ خدا باشد. بنابراین، انسان برای یک هدف بزرگتر، یعنی زندگی جاویدان در آغوش رحمت الهی، برای تکامل بی‌پایان و بی‌انتهای آفریده شده است. انسان باید به دنبال اهداف و معانی معنوی در زندگی خود باشد، نباید وقت خود را بی‌هدف و بی‌معنی تلف کند. از منظر قرآن کریم، امید به دستیابی به اهداف و معانی معنوی، انسان را به انجام وظایف و عمل‌های خیر و انسانی ترغیب می‌کند. امید به دستیابی به اهداف و معانی معنوی، انسان را از احساس بی‌هدفی و بی‌معنی بودن زندگی خود دور می‌کند و او را به سمت انجام وظایف و عمل‌های خیر هدایت و او را از انحراف و گمراهی دور می‌کند.

انسان برای سرای آخرت خود نیاز دارد که در این دنیا توشه‌های خود را بردارد یکی از این توشه‌ها انجام اعمال حسنه است. خدای متعال در پرتو آیه ﴿قَيِّمًا لِيُنْزَرَ بَأْسًا شَدِيدًا مِّنْ لَّدُنْهُ وَ يَبْشُرَ الْمُؤْمِنِينَ الَّذِينَ يَعْمَلُونَ الصَّالِحَاتِ أَنْ لَهُمْ أَجْرًا حَسَنًا؛ در حالی که ثابت و مستقیم و نگاهبان

کتاب‌های (آسمانی) دیگر است؛ تا (بدکاران را) از عذاب شدید او بترساند؛ و مؤمنانی را که کارهای شایسته انجام می‌دهند، بشارت دهد که پاداش نیکویی برای آنهاست ﴿ (کهف: ۲) به این نکته توجه می‌دهد که ویژگی‌های عمل مؤمنین، یکی صالح بودن عمل و دیگری استمرار عمل است، دلیل بر استمرار عمل را می‌توان از جمله «یعملون الصالحات» استفاده کرد زیرا فعل مضارع است و دلالت بر استمرار دارد.

در واقع باید این‌گونه باشد، زیرا انجام یک یا چند کار خیر که ممکن است به صورت اتفاقی یا به علت خاصی از هر کس سر بزند، هرگز دلیل بر ایمان حقیقی نیست، آنچه دلیل ایمان حقیقی است استمرار در عمل صالح است (مکارم شیرازی، ۱۳۷۱: ۱۲/۳۴۶).

امام باقر علیه السلام در حدیثی فرموده‌اند: «إِنِّي لَأَحَبُّ أَنْ أَدَاومَ عَلَى الْعَمَلِ وَإِنْ قَلَّ؛ محبوب‌ترین اعمال نزد خداوند-عزوجل- عملی است که بر آن مداومت کنند؛ اگرچه اندک باشد» (مازندرانی، ۱۳۸۳: ۲۸/۸). فرمایش امام علیه السلام اشاره به این مطلب دارد که انسان در انجام عمل نباید به مجرد اینکه عمل کوچک است از انجام آن خودداری کند. چه بسا گاهی عمل کوچکی به دلیل مداومت، آثار بزرگی را به دنبال داشته است. همان‌طور که وقتی به زندگی برخی بزرگان و نوابغ مراجعه می‌شود، یکی از علت‌های موفقیت آن‌ها استمرار در همین اعمال کوچک بوده است.

روانشناسان مکتب رفتارگرایی، در زمینه یادگیری نیز به تکرار عمل تاکید دارند. افرادی مانند: ثرندایک (متوفای ۱۹۴۹م)^۱ و اسکینر (متوفای ۱۹۴۰م)^۲ هر کدام به نحوی بر تکرار و تمرین عمل در به‌دست آوردن یادگیری تاکید کرده‌اند (دیلمی، ۱۳۸۰: ۴). اخلاق و فضایل مانند مهارت‌ها با تمرین، تکرار و استمرار قابل ایجاد و تثبیت هستند. همان‌طور که انسان از طریق ساختن خانه‌ها معمار می‌شود، از طریق انجام اعمال عادلانه به عدل می‌رسد یا از راه اعمال پرهیزکارانه به پرهیزکاری خواهد رسید. انسان با انجام همیشگی و مداوم اعمال خوب و اخلاقی، می‌تواند ویژگی‌ها و ارزش‌های اخلاقی خود را تقویت کرده و درون خود تثبیت کند. اهمیت تمرین و استمرار در انجام اعمال نیک و اخلاقی نشان از این دارد، انسان با تلاش و پیوستگی،

1. Thorndik.

2. Skinner.

می‌تواند در مسیر پیشرفت و بهبود اخلاق و ارزش‌های خود قرار بگیرد در نتیجه استمرار این امور می‌تواند منجر به استمرار زندگی سالم باشد. انبیاء الهی نیز با روحیه و ایمان قوی به خدا، نمونه‌هایی از اخلاق و رفتار نیکو و الگوهایی برای انسان‌ها بوده‌اند. آن‌ها با راهنمایی و رهبری خود، انسان‌ها را به سوی رشد و پیشرفت هدایت کرده و آن‌ها را به استمرار در راه خویش تشویق کرده‌اند. بنابراین، انسان باید با امید و ایمان به خدا، به استمرار در عمل و تلاش برای رسیدن به اهداف الهی ادامه دهد و از حرکت و پیشرفت خود ناامید نشود تا بتواند همواره از زندگی سالمی برخوردار باشد.

۴. تاثیر امید بر کیفیت عمل

انسان‌ها بر اساس امید و ایمان خود، اقدامات و اعمالی انجام می‌دهند که تأثیر زیادی بر کیفیت و نتیجه آن دارد. امید و ایمان می‌تواند انسان‌ها را به سوی اعمالی مفید و سازنده هدایت کند یا آن‌ها را به سوی اقداماتی مضر و ضررآور براند. بنابراین، اهمیت دارد که انسان‌ها با ایمان و امید به خدا، به انجام اعمالی بپردازند که به نفع خود و دیگران باشد و از اقدامات ناخوشایند پرهیز کنند. این نکته در قرآن کریم نیز تأکید شده است. در ادامه به بررسی آیاتی که در این زمینه مطرح شده است، پرداخته خواهد شد.

۴-۱. تشویق به عمل صالح

قرآن کریم در آیات مختلف، انسان‌ها را به امیدواری و انجام عمل صالح تشویق می‌کند. در این میان اگر انسانی مرتکب گناهان زیادی شده باشد باز سفارش شده است که از رحمت الهی ناامید نباشد و با انجام اعمال صالح به جبران گناهان بپردازد. بر اساس اینکه در آیه: ﴿وَإِذَا سَأَلَكَ عِبَادِي عَنِّي فَإِنِّي قَرِيبٌ أُجِيبُ دَعْوَةَ الدَّاعِ إِذَا دَعَانِ فَلْيَسْتَجِيبُوا لِي وَليُؤْمِنُوا بِي لَعَلَّهُمْ يَرْشُدُونَ؛ و هنگامی که بندگان من، از تو در باره من سؤال کنند، (بگو): من نزدیکم! دعای دعا کننده را، به هنگامی که مرا می‌خواند، پاسخ می‌گویم! پس باید دعوت مرا بپذیرند و به من ایمان بیاورند تا راه یابند﴾ (بقره: ۱۸۶)، یکی از معانی «لعل» ترجمی و امید است، در بسیاری از موارد برای ایجاد امید در مخاطب به کار برده شده است (رک: راغب اصفهانی، ۱۳۶۹: ۷۴۲). همچنین از آنجا

که دور راه به سمت خداوند وجود دارد که یکی راه دور و دیگری راه نزدیک است، راه نزدیک راه مؤمنین، و راه دور راه غیر ایشان است، هر دو راه هم بر اساس آیه (۶ سوره انشقاق) راه خدا است (طباطبایی، ۱۳۷۴: ۴۶/۱).

در قرآن کریم، امید به پاسخگویی و رحمت خداوند، به عنوان عاملی مهم برای ایجاد انگیزه برای انسان برای انجام اعمال خیر و دعا و تضرع به خداوند بیان شده است. این امید، انسان را به سمت انجام اعمال خیر و دعا و تضرع به خداوند هدایت می‌کند و او را از احساس تهیابی و بی‌امیدی دور می‌کند. امید به پاسخگویی خداوند، انسان را به اعتماد به خداوند و انجام اعمال خیر و دعا تشویق می‌کند. این امید، انسان را به انجام اعمال خیر و دعا و تضرع به خداوند ترغیب می‌کند و او را به راه راست هدایت می‌کند. این امید، انسان را به اعتماد به خداوند و انجام عمل خیر، دعا و تضرع به او هدایت می‌کند و او را به راه راست هدایت می‌کند. از آیه: ﴿يَرْفَعُ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَالَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ دَرَجَاتٍ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ﴾ خداوند کسانی را که ایمان آورده‌اند بلند می‌کند، و کسانی را که علم داده شده‌اند، به درجاتی بالا می‌برد (مجادله: ۱۱)، به دست می‌آید همین راه اول هم تقسیم‌هایی دارد، تنها یک راه نیست و افرادی که با ایمان به خدا در این راه قرار گرفته‌اند، هنوز ظرفیت تکامل خود را پر نکرده‌اند. آن‌ها همچنان برای تکامل و پیشرفت دارای ظرفیت‌اند. اگر موفق شوند این ظرفیت را به حداکثر برسانند، در آن زمان از اصحاب صراط مستقیم خواهند شد. بنابراین، افرادی که در راه اول یا سبیل مؤمنین حضور دارند، همچنان به تکامل و پیشرفت خود ادامه می‌دهند و اگر بتوانند تمام ظرفیت‌های خود را به کار بگیرند، در نهایت به اهداف خود دست پیدا خواهند کرد و از اصحاب صراط مستقیم خواهند شد (طباطبایی، ۱۳۷۴: ۴۷/۱).

در ادامه آیه خداوند می‌فرماید: «من دعای دعا کننده را به هنگامی که مرا می‌خواند اجابت می‌کنم». پس باید بندگان من دعوت من را بپذیرند ﴿فَلْيَسْتَجِيبُوا لِي﴾ و به من ایمان بیاورند ﴿وَلْيُؤْمِنُوا بِي﴾ شاید راه خودشان را پیدا کنند و به مقصد برسند ﴿لَعَلَّهُمْ يَرْشُدُونَ﴾. در این آیه خداوند هفت مرتبه به ذات پاک خود اشاره کرده و هفت بار به بندگان! این نهایت پیوستگی و قرب و ارتباط و محبت خداوند نسبت به بندگان را قابل تجسم می‌کند (مکارم شیرازی، ۱۳۷۱: ۶۳۹/۱).

خداوند خود را به انسان نزدیک‌ترین شخص معرفی می‌کند و در تمام لحظات زندگی وی

حضور دارد. حتی در روز قیامت، با شفاعتی که به برخی از انسان‌ها اجازه داده است، حتی گناهکارانی که شرایط شفاعت را دارند، کمک می‌کند. اعتقاد به شفاعت، انسان را به سوی راهنمایی و روشنایی هدایت می‌کند و امید به آمرزش، او را به انعطاف و تجدید نظر و حتی جبران اشتباهات گذشته ترغیب می‌کند. او احساس انتقامی نمی‌کند و آرامش روانی به او اجازه می‌دهد تا به یک فرد سالم و پاکیزه تبدیل شود. اعمال او نیز به سوی بهبود و رشد هدایت می‌شود. انسان نباید تنها به امید شفاعت دست از توبه و انجام اعمال صالح بردارد.

اعتقاد به امید به استجاب دعا و شفاعت، انسان را به کیفیت اعمال خود توجه می‌دهد و او را وادار می‌کند تا در اعمال خود دقت کند. انسان از اینکه خداوند براساس حکمت خود عمل می‌کند اطمینان دارد و امیدوار است که حتی اگر دعایش مستجاب نشود، باز هم از امیدش ناامید نشود. این اعتقاد به امید و شفاعت، انسان را به سوی بهبود و پیشرفت در اعمال هدایت می‌کند و او را به انعطاف و تجدید نظر تشویق می‌کند. انسان امیدوار است که اعمال صالحه‌اش نه تنها به مقامی ارتقا یابد که در نظر خداوند مورد رضایت قرار گیرد، بلکه بتواند به عنوان شفیع برای دیگران نیز باشد.

۴-۲. بهبود عمل

انسان بر اساس امید و آرزوی‌هایی که دارد تلاش می‌کند و به سمت آن‌ها حرکت می‌کند و در این مسیر اگر شر و بدی به او برسد، نباید ناامید و مایوس شود. چنان‌که آیه ﴿لَا يَسْأَمُ الْإِنْسَانُ مِنْ دُعَاءِ الْخَيْرِ وَإِنْ مَسَّهُ الشَّرُّ فَيَوْسُقُنُوطْ﴾ انسان هرگز از تقاضای نیکی (و نعمت) خسته نمی‌شود؛ و هرگاه شر و بدی به او برسد، بسیار مایوس و نومید می‌گردد! ﴿﴾ (فصلت: ۴۹) اشاره به این مطلب دارد: انسان هنگامی که در نعمت است خسته نشده و امیدوار به سمت افزایش نعمت پیش می‌رود و تقاضای خیر و نیکی دارد و افعال و اعمالش را با همت مضاعفی انجام می‌دهد اما همین که شر و بدی به او می‌رسد، ناامید می‌شود.

در آیه مورد بحث، انسان تشویق می‌شود، به هنگام روبه‌رو شدن با مشکلات و بلاها، امید به خیر و برکت را از دست ندهد و از ناامیدی فرار کند. تا بدین وسیله بتواند عمل خود را از ناخالصی

پاک کند و عمل جزء عمل صالح قرار گیرد. درباره افرادی که دیدگاه مادی و بدبینانه به طبیعت دارند، استاد مطهری می‌گوید: «این افراد به اصل آفرینش اعتقاد ندارند و انسان را معلول تصادفات می‌دانند. آن‌ها باور دارند که طبیعت از ابتدا شرور بوده و هست و در آینده نیز همینطور خواهد بود. آن‌ها هیچ امیدی به سعادت این موجود ندارند و هرگونه طرح اصلاحی را رد می‌کنند. آن‌ها اعتقاد دارند که اگر انسان به کمال نهایی برسد، باید خودکشی کند زیرا آن انسانی است که درک کرده که هیچ چیز جز شرارت وجود ندارد. به عبارت دیگر، این افراد اعتقاد دارند طبیعت از ابتدا شرور بوده و هست و هیچ امیدی به اصلاح این شرورت ندارند. آن‌ها اعتقاد دارند که اگر انسان به مرحله‌ای از کمال برسد، باید خودکشی کند زیرا این است اوج ترقی یک انسان که درک کند که هیچ چیز جز شرارت وجود ندارد. این افراد هیچ امیدی به اصلاح طبیعت و انسان ندارند و به این اعتقادند که بهترین راه برای انسان، خودکشی است» (مطهری، ۱۳۸۴: ۲۶/۱۵۳).

اعتقاد به خداوند و اعتقاد به رحمت و آمرزش او، فرد را از احساس بی‌امیدی و ناامیدی نجات می‌دهد. اگر فرد گناهان زیادی را مرتکب شده باشد، با بازگشت صادقانه به سوی خداوند، می‌تواند به سعادت و آرامش حقیقی دست یابد. ایمان به خداوند، امید و انگیزه‌ای برای ادامه راه و پیوستن به کارهای صالح و اصلاحی است که فرد را به سوی کمال و رشد روحی و اخلاقی هدایت می‌کند و از پرتاب در دام بی‌امیدی و ناامیدی نجات می‌دهد. قرآن کریم در این مورد می‌فرماید: ﴿قُلْ يَا عِبَادِيَ الَّذِينَ أَسْرَفُوا عَلَىٰ أَنفُسِهِمْ لَا تَقْنَطُوا مِن رَّحْمَةِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ جَمِيعًا إِنَّهُ هُوَ الْعَفُورُ الرَّحِيمُ؛ ای بندگان من که بر خود اسراف و ستم کرده‌اید! از رحمت خداوند نومید نشوید که خدا همه گناهان را می‌آمرزد، زیرا او بسیار آمرزنده و مهربان است﴾ (زمر: ۵۳)؛ علامه طباطبایی: «(قنوط) به معنای نومیدی است و مراد از (رحمت) در آیه رحمت مربوط به آخرت است، نه رحمت اعم از دنیا و آخرت» (طباطبایی، ۱۳۷۴: ۱۸۹/۸).

اعتماد به خدا و امید به رحمت او، انسان را به تحمل مشکلات و انجام اعمال خیر و استقامت در مسیر راه تشویق می‌کند. امید و بیم نسبت به اعمال، اهمیت بسیاری دارند و موثریت اعمال انسان را تعیین می‌کنند.

۴-۳. انتخاب عمل

از جمله آثار امید، انتخاب عمل است. با این توضیح که فرد امیدوار هنگامی عملی را انجام می‌دهد در انتخاب عمل صالح توجه می‌کند. بنابراین از اعمال ناصالح دوری می‌گزیند. طبق آیه ﴿قُلْ إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ يُوحَىٰ إِلَىٰ آتَمَا إِلَهُكُمْ إِلَهُ وَاحِدٌ فَاسْتَقِيمُوا إِلَيْهِ وَاسْتَغْفِرُوهُ وَوَيْلٌ لِّلْمُشْرِكِينَ؛ بگو: من بشری هستم که بر من وحی می‌شود که خدای شما خدای یکتاست، با استقامت بسویش روی آرید، و از او آموزش خواهید، و اوای بر مشرکان﴾ (فصلت: ۶)، به پیامبر اسلام ﷺ فرمان داده می‌شود: تا به مردم اعلام کند: او نیز یک بشر است و از همان جنس و نوعی که آن‌ها هستند، اما به او وحی می‌شود که خدای شما تنها یک خداست. او توصیه می‌کند که از او آموزش بخواهید و توحید و وحدت قلبی را نسبت به خدا داشته باشید. این آیه نشان‌دهنده این است که هر انسانی با انجام اعمال صالح و ایمان به خداوند، می‌تواند به مقام لقای پروردگار برسد و امید به لقای پروردگار می‌تواند انسان را در انتخاب عمل یاری رساند. تفاوتی نیز بین مردم عادی یا پیامبر خدا بودن و بین انسان و فرشته وجود ندارد.

امام علی علیه السلام می‌فرماید: «لَا تَكُنْ مِمَّنْ يَرْجُو الْآخِرَةَ بِغَيْرِ عَمَلٍ، وَ يَرْجُوا يُرْجَى الثَّوْبَةَ بِطُولِ الْأَمَلِ؛ همانند آن کس مباش که بی آنکه کاری کرده باشد به آخرت امید می‌بندد و به آرزوی دراز خود توبه را به تأخیر می‌افکند». (نهج البلاغه، حکمت ۱۵۹)؛ این سخن بلند این حضرت حاکی از این است که: امید و اعمال انسان به یکدیگر وابسته هستند و امید قوی باعث افزایش عزم و اراده انسان برای انجام اعمال خواهد شد. اما اگر امید به میزان مناسب تجاوز کند و به آرزوهای بیش از حد و غیر واقعی منجر شود، می‌تواند انسان را به سمت انحراف و بدبختی بکشاند. این وضعیت مشابه آب باران است که در حد متعادل مایه حیات است، اما اگر از حد معقول فراتر رود، می‌تواند به نابودی و غرق شدن منجر شود. آرزوهای مضر می‌توانند انسان را به بی‌خبری از خدا، حقیقت و حقیقت منتهی کنند و او را از هدف نهایی‌اش دور کنند. امید و آرزوهای انسان باید با اندازه‌گیری مناسب و توجه به واقعیت‌ها شکل گیرد تا او به سمت رشد و تحول مثبت هدایت شود. در این مورد، در روایتی از امام علی علیه السلام نقل شده است: «إِنَّ أَخْوَفَ مَا أَخَافُ عَلَيْكُمْ طُولَ الْأَمَلِ وَ اتِّبَاعَ الْهَوَىٰ فَأَمَّا طُولَ الْأَمَلِ فَيَنْسِي الْآخِرَةَ؛ ای مردم مخوفترین چیزی

که بر شما از آن می ترسم دو چیز است: پیروی از هوا و هوس ها و آرزوهای دراز، چرا که پیروی از هوس ها شما را از حق باز می دارد و آرزوی دراز آخرت را به دست فراموشی می سپارد» (مفید، ۱۴۱۳: ۳۴۵). در این حدیث، حضرت علی علیه السلام بر این نکته اشاره دارد که: آرزوهای دور و دراز باعث می شود انسان با غرق شدن در آرزوهای بلند از یاد آخرت غافل شده و زمینه هلاکت خود را فراهم می کند.

این مسئله نشان دهنده این است که تنها داشتن استعداد و امکانات کافی برای دستیابی به آرزوهای دراز، کافی نیست. انگیزه، اراده و پشتکار نیز نقش بسیار مهمی در موفقیت افراد دارند. بسیاری از افراد، با وجود داشتن توانایی های لازم، به دلیل کمبود انگیزه و پشتکار، نمی توانند به آرزوهای خود برسند و از فرصت ها و منافع که ممکن بود به دست آورند، محروم می مانند. بنابراین، برای دستیابی به موفقیت، علاوه بر استعداد و امکانات، انگیزه و پشتکار نیز بسیار حائز اهمیت هستند. چنان که در دعای کمیل آمده است: «وَ حَبَسْنِي عَنْ تَفَعِّي بَعْدَ أَمَلِي؛ مرا نگاه داشته از منفعتم دور آرزویم» (قمی، ۱۳۸۷: ۱۱۶).

بسیاری از افراد به خاطر عدم آگاهی از وضعیت خویش و با بی توجهی به اینکه ممکن است زندگی به طور ناگهانی پایان یابد، در گمراهی افتاده اند. آن ها باید به خود فرصت دهند تا به مسائل مهم تری فکر کنند و از آرزوهای واقعی و معنی دار پیروی کنند. برای رهایی از این وضعیت، باید با ریشه ها و زمینه های این تفکر مبارزه کرد و به درمان آن پرداخت. انسان باید به خودش بیشتر آگاه شود و بداند که زندگی پر از حوادث غیرقابل پیش بینی است. برای جلوگیری از این وضعیت، باید به اهمیت لحظه های حال زندگی توجه کرد و به دستیابی به آرزوهای واقعی تلاش کرد (مکارم شیرازی، ۱۳۷۱: ۱۹۵/۲). انسان باید به اموری مانند مالکیت خداوند، سرای قیامت و روز حساب و کتاب اندیشه کند. حرص و طمع در اندوختن اموال برای رسیدن به آرزوها و خیال های بلند، منجر به سعادت نمی شود. با رعایت تقوا و توکل بر خداوند، زمینه آرامش و سعادت را فراهم کند. طولانی کردن امل و دنبال کردن آرزوهای دور و دراز، از بدترین رذیلت های اخلاقی است که به گناهان فراوان و دوری از خدا منجر می شود. اما آرزو و امید نقش مهمی در پیشرفت و رشد انسان دارد (همان: ۱۷۵).

نتیجه سخن اینکه: امید در انتخاب عمل انسان تاثیرگذار است. گاهی انسان با امید به اینکه عمل او دارای پاداش است به سمت انجام عمل خیر حرکت می‌کند این انتخاب زمینه ساز سایر انتخاب‌های او می‌شود.

نتیجه‌گیری

امید، نیرویی درونی در انسان است که تأثیرات گسترده‌ای بر رفتار و عملکرد او دارد. یکی از مهم‌ترین این تأثیرات، سوق دادن انسان به انجام اعمالی است که در صورت پسندیده بودن، زمینه‌ساز سعادت و موفقیت او خواهند شد. افزون بر این، امید نقش تعیین‌کننده‌ای در تداوم و کیفیت اعمال دارد. هرگاه چشمه امید در وجود انسان بجوشد، تا زمانی که این جریان ادامه دارد، عمل او نیز استمرار خواهد یافت. استمرار اعمال صالح، علاوه بر آثار مثبت دنیوی، در جایگاه اخروی انسان نیز تأثیرگذار خواهد بود. از منظر قرآن کریم، امید نه تنها بر استمرار عمل اثر می‌گذارد، بلکه کیفیت آن را نیز دگرگون می‌سازد. اعمالی که با امید به لقای الهی انجام می‌شوند، رنگ و بوی خاصی می‌یابند. انسانی که با امید به پاداش الهی، عمل صالحی را آغاز و با همان امید ادامه می‌دهد، رفتاری متفاوت با فردی دارد که در میانه راه امید خود را از دست داده و از ادامه مسیر بازمانده است. همچنین، کسی که از آغاز به ثواب و عقاب اعمال خود باور ندارد یا گمان می‌کند کردار او بی‌اثر است، انگیزه‌ای برای اقدام نخواهد داشت. بنابراین، امید نیرویی است که نه تنها انسان را به عمل برمی‌انگیزد، بلکه به آن عمق، استمرار و کیفیت می‌بخشد.

منابع

قرآن کریم (۱۳۷۳). ترجمه آیت الله مکارم شیرازی.

۱. ابن شعبه حرانی، حسن بن علی (۱۴۰۴). *تحف العقول عن آل الرسول*، ج ۲، قم، جامعه مدرسین.
۲. ابن فارس، ابوالحسین، احمد (۱۴۰۴). *معجم مقائیس اللغة*، عبد السلام محمد هارون، ج ۱، قم، دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم.
۳. ابوهلال عسگری، حسن بن عبدالله (۱۳۹۵). *الفروق فی اللغة*، قم، موسسه فرهنگی و اطلاع رسانی تبیان.
۴. امین، سیده نصرت بیگم (بی تا). *تفسیر مخزن العرفان در علوم قرآن*، ج ۱۳، چ ۱، بی جا، بی نا.
۵. جوادی آملی، عبدالله (۱۳۸۴). *انتظار بشر از دین*، چ ۳، قم، اسراء.
۶. جوادی آملی، عبدالله (۱۳۸۶). *تفسیر انسان به انسان*، تحقیق: محمد حسین الهی زاده، چ ۱۰، قم، اسراء.
۷. حلوانی، حسین بن محمد بن حسن بن نصر (۱۴۰۸). *نزہة الناظر و تنبیہ الخاطر*، چ ۱، قم، مدرسه الإمام المهدی (عج).
۸. دهخدا، علی اکبر (بی تا). *فرهنگ دهخدا*، بی جا، بی نا.
۹. دیلمی، احمد؛ آذربایجانی، مسعود (۱۳۸۰). *اخلاق اسلامی*، قم، دفتر نشر معارف.
۱۰. راغب اصفهانی، حسین بن محمد (۱۴۱۲). *مفردات ألفاظ القرآن*، داوودی، صفوان عدنان، بیروت، دار الشامیة.
۱۱. رضایی اصفهانی، محمد علی (۱۳۸۷). *تفسیر قرآن مهر*، ج ۴، چ ۱، قم، پژوهش های تفسیر و علوم قرآن.
۱۲. شانه چی، کاظم (بی تا). *علم الحدیث و درایه الحدیث*، بی جا، بی نا.
۱۳. شریعتمداری، جعفر (بی تا). *شرح و تفسیر لغات قرآن بر اساس تفسیر نمونه*، ج ۲، بی جا، بی نا.
۱۴. صدوق، محمد بن علی بن بابویه (۱۴۰۶). *ثواب الاعمال و عقاب الاعمال*، چ ۲، قم، دار الشریف الرضی للنشر.

۱۵. طباطبایی، سید محمد حسین (۱۳۷۴). *تفسیر المیزان*، ج ۱، ۵، ۸، ترجمه محمد باقر موسوی، چ ۵، جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، قم، دفتر انتشارات اسلامی.
۱۶. طباطبایی، سید محمد حسین (۱۳۹۰). *المیزان فی تفسیر القرآن*، ج ۱۹، چ ۲، بیروت، مؤسسة الأعلمی للمطبوعات.
۱۷. طبرسی، فضل بن حسن (۱۴۱۲). *تفسیر جوامع الجامع*، ج ۴، چ ۱، حوزه علمیه قم، قم، مرکز مدیریت.
۱۸. طریحی، فخرالدین (۱۴۱۶). *مجمع البحرین*، ج ۳، ۴، ۵، سید احمد حسینی، چ ۳، تهران، کتابفروشی مرتضوی.
۱۹. عمید، محمد (۱۳۸۷). *فرهنگ عمید*، بی جا، بی نا.
۲۰. فراهیدی، خلیل بن أحمد (۱۴۱۰). *العین*، دکتر مهدی مخزومی و دکتر ابراهیم سامرائی، ج ۶، چ ۲، قم، نشر هجرت.
۲۱. قرآنی، محسن (۱۳۸۸). *تفسیر نور*، ج ۴، ۸، ۹، ۱۳، چ ۱، تهران، مرکز فرهنگی درس‌هایی از قرآن.
۲۲. قرشی بنابی، سید علی اکبر (۱۳۷۵). *تفسیر احسن الحدیث*، چ ۲، تهران، بنیاد بعثت.
۲۳. قمی، عباس (۱۳۸۷). *مفاتیح العنان*، محمدرضا رضوان طلب، چ ۵، قم، انتشارات دانش.
۲۴. مازندرانی، محمد صالح بن احمد (۱۳۸۲). *شرح الکافی-الأصول و الروضة (للمولی صالح المازندرانی)*، ج ۸، چ ۱، تهران، المكتبة الإسلامية.
۲۵. مجلسی، محمد باقر بن محمد تقی (۱۴۰۳). *بحار الأنوار الجامعة لدرر أخبار الأئمة الأطهار*، ج ۹۵، چ ۲، بیروت، دار إحياء التراث العربی.
۲۶. مطهری، مرتضی (۱۳۸۸). *حکمت‌ها و اندرزها*، ج ۱، چ ۲۷، تهران، صدرا.
۲۷. مطهری، مرتضی (۱۳۸۴). *مجموعه آثار شهید مطهری*، ج ۲۶، چ ۷، تهران، صدرا.
۲۸. معین، محمد (۱۳۸۶). *فرهنگ معین*، ج ۱، تهران، امیرکبیر.
۲۹. مفید، محمد بن محمد (۱۴۱۳). *الأمالی*، چ ۱، قم، کنگره شیخ مفید.
۳۰. مکارم شیرازی، ناصر با همکاری جمعی از نویسندگان (۱۳۷۱). *تفسیر نمونه*، ج ۱، ۲، ۱۲،

چ ۱۰، دار الكتب الإسلامية، تهران.

۳۱. ملکی میانجی، محمدباقر (۱۴۱۴). *مناهج البیان فی تفسیر القرآن*، ج ۲، چ ۱، تهران: وزارت

فرهنگ و ارشاد اسلامی. سازمان چاپ و انتشارات.

۳۲. نراقی، احمدبن محمد مهدی (۱۳۴۸). *معراج السعاده*، تهران، حوزه علمیه اسلامی.

